

גיור עולי ברה"מ לשעבר: הרצון להתגייר וקבלת המצוות

אירה זטבסקי,
מיכאל קראן-איוונוב

"ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים"
(שמות כ"ג, ט')

"אמר רבי אלעזר לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל
לבין האומות אלא כדי שיתווספו עליהם גרים"
(פסחים פ"ז ע"ב).

הקדמה: הגיור כהליך רב פנים

הגיור מהווה בעיה מורכבת ורבת פנים: מצד אחד הגיור הוא מקרה פרטי של המרת דת מרצון, שינוי בהשתייכות דתית ותרבותית, באופני התנהגות ובאורח החיים. מצד שני, על פי היהדות, הגיור הינו בעל מאפיינים ייחודיים: כך למשל, האדם המתגייר משול לתינוק שנולד (יבמות כ"ב ע"א). על פי ההלכה לאחר ברית המילה (לגברים), הטבילה במקווה (לגברים ונשים) וקבלת המצוות, הגר הופך ליהודי.

הרב א. ליכטנשטיין (ליכטנשטיין, 1971) תיאר את היחס כלפי הגר במילים הבאות: "הערכת טיב הגר ושיזורו נראית מעורפלת - ואולי במחלוקת שנויה. שאיפה מכאן ובחילה מכאן. יש שהעריצוהו ויש שנרתעו ממנו". נראה שהמציאות העכשווית אכן תואמת לגמרי את התיאור.

למרות חילוקי הדעות הנוקבים בין הזרמים השונים ביהדות, החלוקים לא רק בעניין ההיבטים השונים של מוסד הגיור, אלא גם על מהותו, למעשה מוסכם על הציבור הדתי כולו, שהגיור הוא הדרך היחידה להסתפח לעם היהודי. לפי מקורות יהודיים רבים, הגיור הוא חזרה של נשמות יהודיות אבודות לשורש המשותף שלהן. לפי המדרש (פרקי דרבי אליעזר, מ"א) נשמותיהן של הגרים עד סוף כל הדורות היו גם הן במעמד הר סיני בזמן מתן התורה. במובן זה אפשר לראות את הגיור כחזרה אל המקור הרוחני העצמי של האדם.

מרכבות בקבלת הגרים מבחינה פוליטית, הלכתית וחברתית - חילוקי הדעות סביב תהליך הגיוור בארץ

הגל הגדול של העלייה מברה"מ/חמ"ע (חמ"ע - חבר מדינות עמים), והחיפוש של העולים אחר הגדרה עצמית חדשה, באו בד בבד עם משבר אידיאולוגי וקונפליקט עמוק הפוקדים את החברה הישראלית ביחס להגדרתה העצמית כיהודית-ישראלית. לאור המשבר הזה, בעיית ההשתייכות הלאומית של העולים הלא יהודים נמצאת ב"מוקד הרעש", לא רק זה הרוחני והאינטלקטואלי, אלא אף זה של ההתגוששות ההלכתית, החברתית-פוליטית בארץ, על רקע הגישות השונות לאופיה היהודי והדמוקרטי של המדינה ולבעיית הסטאטוס-קוו בין הדת והמדינה. במאמרו של הרב ברנדס (ברנדס, 2008) מוצגת סקירה מעמיקה ותמציתית של פולמוס זה, המתקיים בשנים האחרונות סביב סדרי הגיוור במדינת ישראל.

רבים רואים ברצון מצד העולה להתגייר סיבה מספקת לגיורו. לעומתם הגורמים האורתודוקסיים דורשים קבלת מצוות בתהליך הגיוור. פינקלשטיין מציין (פינקלשטיין, 1994) ש"קבלת המצוות והרצון להתגייר אינם היינו הך. אמנם בגיור על פי ההלכה כרוכים יחדיו הרצון והתחייבות. ההתחייבות היחידה המועילה לשם גיור היא התחייבות למצוות."

על אף כל הניסיונות להוכיח שגיור אינו דורש קבלת המצוות (ראה, למשל, זוהר ושגיא, 1994), פינקלשטיין (1994) משוכנע שאין קבלת גרות ע"י קבלת "ישראליות". המעוניינים גם להישאר במסגרת ההלכתית וגם להקל בתנאים בתהליך קבלת הגרים מסתמכים על דברי הרב עוזיאל (פסקי עוזיאל בשאלות הזמן סי' סה): 'שאין תנאי קיום המצות מעכב את הגרות אפילו לכתחילה... שמותר ומצווה לקבל גרים וגירות אף על פי שידוע לנו שלא יקיימו כל המצות, משום שסופם יבואו לידי קיומן, ומצווים אנו לפתוח להם פתח כזה, ואם לא יקיימו את המצות - הם ישאו את עוונם ואנו נקיים'; או על השו"ת 'והשיב משה' (סי' נ), שקבע: 'דקבלת המצוות, אין הכוונה שהוא מוכרח לקבל עליו את כל המצות לקיימן, אלא לקבל עליו כל מצות התורה, ושאם יעבור - הוא מקבל על עצמו להיענש בעונש המגיע לו... ואם כן לא איכפת לנו אם בשעה שמקבל המצות הוא חושב וגומר בדעתו לעבור על מצווה פלונית ולקבל העונש, ולא חשיב זה חסרון בקבלת המצות'; או להסתמך על דברי רד"צ הופמן, שהתיר, בשני מקומות בשו"ת 'מלמד להועיל' (יו"ד ח"ב סי' פז; ח"ג סי' ח), בנסיבות קשות מיוחדות, למתוח את הכלל "דברים שבלב אינם דברים" ולקבל לגיור אדם על סמך קבלת מצוות הנאמרת בפה, כשהכל מבינים היטב שאין כוונת המתגייר

כנה ואינו מעלה בדעתו לשמור בפועל את כל המצוות; או על טיעונו של הרב נחום רבינוביץ שפורסמו לאחרונה בספרו 'שיח נחום' בדבר קבלת מצוות בגיור; "ואמנם קשים גרים לישראל כספחת, אבל גויים קשים לישראל כחרב חדה וכאש אוכלת, ולכן אנו סומכים על דעות מיעוט".

למעשה הרב והדיין בבית הדין לגיור דוד בס מסביר (בס, 2008), שבתי הדין המיוחדים לגיור אינם מסתמכים על הקולות של הרב עוזיאל, והמתגיירים מקבלים עליהם את המצוות במלואן ובכנות.

אין ספק שהאתגר של אינטגרציה אורגאנית של העולים הלא יהודים בתוך הרוב היהודי הלאומי ופתרון לבעיית הגיור, מהווים מבחן משמעותי לחברה הישראלית ולמדינת ישראל, וכן למגזר הדתי-לאומי ולזרמים הדתיים השונים בארץ (איש שלום, 2007).

נתאר את המצב במונחים הבאים: הנה "אנו" יהודים ישראלים ו"הם" עולי ברית המועצות לשעבר, אשר חלקם הקטן מעוניינים להתגייר. עבורנו הם שונים וזרים. אין בידנו בררה אלא להתאמץ להבין אותם ולבנות ערוצי תקשורת בין עולמנו לעולמם. מהלך זה איננו עיסוק בטפל כי אם מחויב המציאות כיון שכולנו חיים באותה מדינה ומתמודדים עם אותם בעיות ומשברים. הדבר מסובך למעשה הרבה יותר בגלל מספרם הרב של משפחות מעורבות בקרב העלייה הרוסית ובגלל ש"הם" ו"אנחנו" כבר מזמן מתחתנים אלו עם אלו.

יש החושבים שניתן ללמוד כל מה שנחוץ על נושא מורכב זה מתוך עיון במקורות ההלכתיים כגון הגמרא והפוסקים.

אנו טוענים שאין זה מספיק. חייבים ללמוד ולהתעמק גם במציאות החברתית הקיימת.

מתגייר פוטנציאלי דובר רוסית אינו מודע בדרך כלל לדקויות ולדילמות ההלכתיות של קבלת המצוות. קשה לצפות כי נוכל להיות לעם אחד מבלי להפנות את מבטנו ולפתוח את ליבנו לעולמם ולציפיותיהם של המצטרפים החדשים.

למעשה, קבלת המצוות, ורצונו של הגר להתגייר הינם חלקים מרכזיים של תהליך הגיור.

מכיוון שהמוטיבציה לגיור הינה תהליך דינאמי, יתכן והגר הפוטנציאלי יוכל לשלב בה הבנה וקבלה אמיתית של המצוות בעזרת התהליך החינוכי. מגמתנו לתרום לפתרונות אפשריים בסוגיה זו.

ובנוסף, כיצד נוכל לקיים את מצוות התורה הנוגעות לגרים מבלי שנכיר ונבין אותם!?

עלינו לבחון את המניעים האישיים של המתגיירים אל מול התנאי ההלכתי של קבלת המצוות.

המאמר מבקש להוסיף נדבך נוסף לידע הקיים, נדבך המתברר דווקא מתוך לימוד המציאות כפי שהיא נתפסת ונחווית ע"י אותם עולים המעוניינים בגיור. בנוסף אנו מבקשים לקרב ולקשור בין המוטיבציה הראשונית להתגייר לבין המחויבות לקיום מצוות בעזרת התערבות חברתית וחינוכית. אנו מאמינים כי להבנת עולמם של המעוניינים בגיור יש השלכות נוספות וחשובות.

מקרה המבחן של המאמר יהיה ניתוח המוטיבציות השונות לגיור של העולים המגיעים ל"מחניים" – רשת חינוך יהודי לדוברי רוסית (ראה פירוט בהמשך) – ברצון להתגייר.

נתמקד בניתוח תוצאות של ראיונות עומק על אופי המניעים של העולים מבריה"מ בארץ שהביעו רצון לקבל על עצמם את היהדות והשתתפו בתהליך ההכנה לגיור ב"מחניים". תשומת לב מיוחדת מוקדשת לאפיונים מיוחדים של זהותם העצמית והמניעים הראשוניים של הגרים הפוטנציאליים.

נציין שהמועמדים המגיעים לאולפן גיור של "מחניים" לא מייצגים את כלל העולים שאינם יהודים בארץ. ראשית רק מיעוט מכלל העולים מביע רצון להתגייר. בנוסף רוב הפונים ל"מחניים" מגיעים מלכתחילה עם מוטיבציה גבוהה ותחושת זהות יהודית. עם זאת תלמידי "מחניים" הם קבוצה משמעותית בפני עצמה אשר יכולה להוות תמריץ והשפעה על תהליך הגיור העתידי של עולים אחרים.

בשלב הראשון של הראיונות נבחרו ונבחנו הפרטים האישיים של העולים דוברי הרוסית, שהצטרפו לתהליך ההכנה לגיור במרכז לחינוך יהודי "מחניים" בין השנים 2005-1990. בשלב השני נבחנו המניעים האישיים לגיור. בידינו נמצאים ראיונות עומק שנערכו עם כלל הנכנסים לתהליך הגיור. לשם זיהוי סוגי המניעים השונים נותחו ראיונות אלו בקרב קבוצה מדגמית של מרואיינים. לאחר מכן אובחנו סוגי המניעים הבסיסיים של המרואיינים, באמצעות ניתוח החומר שנאסף בשיטה נרטיבית-ביוגרפית.

הייחודיות של קהילת העולים דוברי הרוסית בארץ

יוצאי חמ"ע/בריה"מ לשעבר, שיצרו בארץ את תת הקבוצה האתנית הגדולה ביותר, מעוררים כבר במשך שנים רבות תשומת לב ועניין גדול בקרב הסוציולוגים, הפסיכולוגים, חוקרי התרבות והפוליטולוגים בישראל ומחוצה לה. מצד אחד העולים החדשים מברה"מ לשעבר מהווים חלק בלתי-נפרד מהחברה הישראלית (בן רפאל ועוד, 1997), ויש להם השפעה רבה על ההתפתחות של החיים הסוציאליים, הכלכליים, הפוליטיים והתרבותיים בארץ (זוסמן, 1998; אמונס, 1997), מצד שני הם מהווים חלק מהתפוצה הבינלאומית של דוברי הרוסית, שמתעצבת בין השאר כתוצאה מהאינטראקציה התמידית בין הקבוצות השונות בתוך הציבור היהודי דובר הרוסית. המהגרים "הרוסים" קשורים בו זמנית הן לחברות שמקבלות אותם והן למדינות מהם הגיעו (בן-רפאל, 1999; 2001, רמניק, 2007, אנדריוס, 1999). צריך גם לציין שהחברה דוברת הרוסית איננה הומוגנית בעליל מבחינת הגיוון הסוציאלי והתרבותי שקיים בתוכה (דשבסקי, 2009).

בחיי התרבות שלהם, העולים מחמ"ע/בריה"מ משתמשים בעיקר בשפה הרוסית, המהווה בשבילם ערך חשוב ביותר (דוניצה-שמידט, 1999; שובל 1999).

בעיות הזהות של העולים דוברי הרוסית בארץ

מחקרים ופרסומים רבים העוסקים בהתקמות הזהות הסוציאלית של הפרט בסביבה הרב-תרבותית של ימינו מגלים שיש לראות את הזהות הסוציאלית בעולם הפוסט-מודרני כרבת פנים ודינאמית, ולא מקובעת והומוגנית (לה-פאז', 1997). במהלך החיים, ההגדרה העצמית כל הזמן נוצרת ונבנית מחדש (טבורה-קלר, 1997, 316). "ההגדרה העצמית של הפרט... יכולה להיות מוצגת כאוסף של פוטנציאלים רבים שמתממשים בנסיבות מסוימות...", אך רק לעיתים נדירות יתגלה ברגע אחד כל ריבוי האספקטים השונים של הזהות הסוציאלית האישית" (אריקסון, 2001, 158).

מתוך המסקנות הקונספטואליות הללו נובע, שלמעשה כמעט בלתי אפשרי ליצור מודל אחיד שיקיף את כל ספקטרום הזהויות הרבות והמורכבות של האדם המודרני. המסקנה הזאת נכונה לגמרי גם ביחס לעולים מבריה"מ לשעבר בארץ, הזהות שלהם מורכבת ממגוון גדול של יסודות מה"עבר" (עד העלייה) ומה"הווה": זהות רוסית, סובייטית, ישראלית, יהודית, חילונית, דתית, נוצרית, אירופאית, מערבית ועוד גורמים נוספים. לאור האמור לעיל ישנו צורך לחקור את מורכבות המניעים המביאים לשינוי הזהות העצמית.

הסוציולוגית הישראלית ת. הורוביץ (הורוביץ, 2007) מתארת ארבעה תרחישים אפשריים שונים של אינטגרציה של העולים החדשים מרוסיה בארץ: השתלבות מלאה בתוך הקהילה המקבלת, התגדרות ב"גטו" (שמירת הייחודיות התרבותית וכתוצאה מכך בידוד גמור מהחברה מסביב), רב-לאומיות הנוצרת כתוצאה מהגלובליזציה (הרגשת השתייכות לקבוצות השונות של דוברי הרוסית הפזורות במדינות השונות), היברידיזציה (יצירת הכלאה של התרבות של העולים והקהילה המקבלת).

לאור המגמה של הרב-תרבותיות העולמית, התרחיש הרצוי והאופטימאלי של "אימוץ התרבות" של העולים החדשים בחברה המקבלת הוא יחסי גומלין בין התרבויות המבוססים על כבוד הדדי והרצון להבין זה את זה. אמנם, אל אף שברמת ההצהרות לעקרונות הרב-תרבותיים ישנם תומכים רבים בחוגים האקדמיים והפוליטיים, ברמת היחסים הבין-חברתיים שקיימים בפועל בישראל המודרנית, העקרונות הללו רחוקים מלהתממש באופן מעשי.

ד. קונטורר (קונטורר, 2003) טוען שבתהליך החיפוש אחר זהות והשתייכות יהודית חדשה של העולים מבריה"מ של שנות ה-90, בהגיעם לארץ, הם פגשו את החברה הישראלית במצב של משבר רוחני ואידיאולוגי, באבדה את האידיאלים היהודיים והציוניים שהלהיבו את החברה הישראלית בתקופת הקמת המדינה והתפתחותה. הסוציולוגית הישראלית ל. רמניק (2007, 109-111, 153-156) מדגישה את חוסר הקבלה, ואת האכזבה ההדדית של העולים מבריה"מ ושל קבוצות מרכזיות בחברה הישראלית. גם ד. מרום ומ. מילר (2008) מכירים בכך שהמפגש הלא פשוט בין העולים החדשים לבין החברה הישראלית איננו מבטל את ההכרח לחפש את הדרכים לקירוב וליצירת הבנה הדדית.

תהליך הגיור בארץ

כיצד במדינת ישראל בימינו מתנהל תהליך הגיור, החל מהצטרפותו של הגר הפוטנציאלי לתהליך ההכנה באולפן גיור ועד הפגישה עם בית הדין הרבני, המקבל את ההחלטה לגיירו.

בתהליך ההכנה לגיור המתגיייר יוצר קשר קרוב עם "עולמות" חדשים רבים שנפתחים אליו מרגע שהוא עושה את הצעד הראשון באמרו "אני רוצה לעבור גיור". בתחילה הגר הפוטנציאלי נכנס לעולם של המורים, שכל אחד מהם יכול להוות דוגמא ומודל להערצה - או ההפך מזה. הוא נכנס לקשר עמוק עם קהילות דתיות חדשות, עם המשפחה המלווה, עם ספרים רבים

שרובם חדשים לו, ועם תהליך הלמידה הלא פשוט ולעיתים גם בעל תוכן מפתיע ביותר עבור המתגייר. היחסים בתוך משפחה, שבני משפחה בה החליטו לעבור גיור - הופכים להיות, על פי רוב, מתוחים, נוצרים חיכוכים וקונפליקטים הקשורים לשינויי ההתנהגות, ותמורות בציפיות בין בני המשפחה (א. כהן, 2006). לפי דרישותיו של בית הדין, במידה ויש במשפחה ילדים, הם צריכים לעבור לגנים ובתי ספר - דתיים - חדשים, שינויים מעין אלו על פי רוב דורשים מאמצים רבים הן מצד ההורים והן מצד הילדים. יש לשים לב שכל זה מתוסף לקשיי ההסתגלות הרגילים של העולים החדשים: לצרכי היום יום הרגילים נוספים הלימודים וההכנה לגיור, הדורשים השקעת זמן גדולה (12 שעות שבועיות), וכן מתחים נפשיים ואינטלקטואליים ולחץ של לימודים. במהלך הלמידה שנמשכת לאורך תקופה של בערך שנת לימודים אחת, המתגייר עובר תהליך של יחסים לא פשוטים בתוך המערכת המשפחתית והקהילתית, ותהליך של יחסי מורה-תלמיד.

בסיום תהליך ההכנה לגיור, המתגייר מוזמן לדיון בבית הדין הרבני בו שלושה דיינים מקבלים את ההחלטה בעניין גיורו. אם המתגייר רוצה בכנות להפוך חלק מהעם היהודי ולקיים מצוות, הוא יקבל תשובה חיובית מבית הדין, אף שלפעמים זה לא יהיה בדיון הראשון בבית הדין.

"מחניים" רשת חינוך יהודי לדוברי רוסית

"מחניים" נוסד במוסקבה במחלת שפעלה ברוסיה הסובייטית בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20 והמשיכה את פעילותה בארץ עם עלייתה ארצה של קבוצת הגרעין, החל משנת 1987.

תחומי הפעילות העיקריים של "מחניים": פרויקטים חינוכיים בתחום המסורת והפילוסופיה היהודית, סמינרים, סיורים חינוכיים בישראל, קורסים והרצאות - בין השאר בשורה של אוניברסיטאות (החל משנת 1998, מעל 500 סטודנטים דוברי רוסית באוניברסיטת בר-אילן לומדים בכל שנה בקורסים של מרצים מ"מחניים") ומכללות והוצאת ספרים. "מחניים" פתח אתר אינטרנט שהוא אחד מהפורטלים הגדולים בנושאי יהדות וחינוך יהודי בשפה הרוסית, הכולל קורסים מקוונים, ספרים מקוונים, וחומרים מתודיים למורים העוסקים בהוראת יהדות (<http://www.machanaim.org>).

"מחניים" פתח ב-1990 את אולפן הגיור הראשון בארץ שנוסד ע"י עולים מבריה"מ, כמענה לבקשות של פונים שאינם יהודים על פי ההלכה ממשפחות מעורבות, לעבור תהליך הכנה לגיור.

הלימודים באולפן מתקיימים בשפה הרוסית.

"מחניים" הוא אחד המרכזים החינוכיים המצליחים בתחום ההכנה לגיור של עולים דוברי רוסית בארץ. יותר מ-90% מהתלמידים שמסיימים את הקורסים של "מחניים" עוברים בהצלחה את הגיור בבית הדין הרבני.

בנוסף לכך, בסוף שנות ה-80 הקימו חברי "מחניים" קהילה של דוברי רוסית במעלה אדומים שאין כדוגמתה עוד - כל התפקידים הארגוניים בקהילה נעשים בהתנדבות. כמו כן, הקהילה מקבלת לתוכה ומלווה את העולים בתקופת ההכנה לגיור.

הייחודיות של הפעילות החינוכית של "מחניים"

מכיוון שהמחנכים והמורים של "מחניים" לא היו שבעי רצון מתוכניות הוראת היהדות שהיו קיימות בארץ בשפה הרוסית, הם יצרו דרכי הוראה משלהם, שהתבססו על המפגש בין תרבויות המוצא של העולים לבין היהדות והחברה הישראלית ועל עקרונות הרפלקטיביות והיצירתיות.

רבים מהמורים ב"מחניים" עוסקים בחינוך ובהוראה בהתנדבות, בערבים, אחרי שעות העבודה. רובם קיבלו את החינוך היהודי שלהם עוד בברית המועצות לשעבר, בהיותם קשורים באופן מהותי לתרבות הרוסית, האירופאית והיהודית-ישראלית בו זמנית. הם מכניסים אלמנטים מגוונים של התרבויות השונות אל תוך ההוראה שלהם. אחת מהתוכניות החשובות של "מחניים" היא הכשרה והשתלמויות למורים ליהדות: בהוראת היהדות האישיות והמקצוענות של המחנך מהוות גורם מכריע, שהרי התלמידים תובענים מאד ביחס לאיכות המורה וההוראה שלו. המורים של "מחניים" ערכו בעצמם תוכניות לימודיות מקוריות רבות, חומרי לימוד וספרים, משום שהחומרים הקיימים, אינם עונים במקרים רבים לצרכים הייחודיים ולתחומי העניין של העולים מבריה"מ.

בתחילת שנות ה-90 עקרונות האחידות של התפיסה והפוליטיקה של "כור ההיתוך" עוד היו רווחים גם בתחום החינוך היהודי. המליצו לעולים החדשים להשתלב מהר ככל האפשר בתוך החברה הישראלית, ולדחוק מהזיכרון ומן התודעה את הזהות התרבותית הישנה. בניגוד לקביעות הנושנות הללו התוכניות של "מחניים" מכילות בתוכן לימוד ודיון מעמיק בהיסטוריה ובתרבות העתיקה והמודרנית של היהדות ה"רוסית-סובייטית", ובכלל זה גם היסטוריית המאבק על התחייה הלאומית והדתית והזכות לחיות במדינה יהודית.

בו בזמן "מחניים" עושה ניסיונות לדיאלוג פורה עם תת-קבוצות תרבותיות אחרות באוכלוסיה היהודית בארץ. המורים של "מחניים" שומעים פעמים רבות מהתלמידים שהשאפה שלהם לדיאלוג ואינטגרציה רוחנית נתקלת

באווירה של חוסר סובלנות ואיבה אמיתית בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית. "מחניים" גורס שהמפגש הבין-תרבותי, שהוא הכרחי לכל הצדדים, עדיין לא התקיים - על מנת שיווצרו התנאים ההכרחיים לכך, דרושה פעילות הרבה יותר אינטנסיבית.

יחד עם זאת, חשוב לציין, שנעשים ניסיונות מעניינים וחשובים.

קבוצות ההכנה לגיור ב"מחניים"

על פי רוב לאולפן הגיור של "מחניים" פונים בני משפחות מעורבות, וכן לא-יהודים המעוניינים לבנות משפחה ולהתחתן עם יהודי. בין המצטרפים לאולפן לא נדיר למצוא עולים חדשים שלפני החתונה מגלים באופן מפתיע שאינם נחשבים ליהודים על פי ההלכה. נשים הן החלק הגדול של המתגיירים בארץ, שהמניע שלהן לעבור גיור היא העובדה שיהדותם של הילדים נקבעת על פי האם.

הרצון או אי הרצון של העולה החדש להיכנס לתהליך ההכנה לגיור תלוי בגורמים שונים, שחלקם נידונים במאמר זה. יחד עם זאת, אפשר לומר בוודאות שככל שלמשפחה של העולה החדש ולו עצמו יש יותר רצון להיות חלק מהעם היהודי והחברה הישראלית, כך מהר יותר יתעורר אצלו הרצון להשתייך למורשת התרבותית והדתית של העם היהודי. את היחס של העולה החדש הלא-יהודי לגיור אפשר להשוות לדילמה הכללית של המפגש הבין-תרבותי של העולים עם החברה הישראלית - שבו ההתקרבות תלויה ברצון ההדדי של שני הצדדים.

לפי דעתנו התהליך הקשור לגיור - החל בקבלת ההחלטה להתגייר, דרך הלימודים באולפן לגיור במשך שנה שלמה לפחות באופן אינטנסיבי מאד וכלה בדיון בבית הדין - הוא תהליך, בראש ובראשונה, אישי, דתי, קהילתי, חברתי וחינוכי. במובנים רבים, גם לאחר בית הדין והטבילה התהליך רק מתחיל בהרבה מאד מובנים לגבי אותו יהודי שעליו נאמר "כתינוק שנולד דמי". המפגש בין הדיינים לבין המתגייר נמשך כשעה, ומתקיים פעמיים או שלוש בחייו. לעומת זאת המורים, הקהילה והמשפחה המלווה רואים אותו ונמצאים איתו בקשר אינטנסיבי במשך חודשים ואף שנים.

מבנה המחקר

המניע הראשוני של המתגיירים הוגדר על בסיס ראיונות אישיים עם משתתפי הקורסים להכנה לגיור ב"מחניים" לאורך תקופה של 15 שנה, מ-1990 עד 2005.

בשלב הראשון הוגדרה קבוצה של 738 איש, שכללה ילדים, מתבגרים, גברים ונשים, שהשתתפו בקורסים של ההכנה לגיוור. לאחר מכן נעשה מיון ראשוני, וניתוח מקדים של הפרטים האישיים של התלמידים: מין, גיל, השכלה, אורך תקופת המגורים בישראל, ייחודיות החינוך (בכלל זה גם חינוך יהודי), מצב משפחתי, האם ישנם שורשים יהודיים, איזור מגורים בארץ המוצא וכד'. במהלך המחקר נעשה שימוש בשיטות של ניתוח סטטיסטי, בתוצאות של תצפיות ובריאיון בתחילת, במהלך ובסוף תהליך הלמידה, כמו כן ננקטו שיטות שונות של ניתוח תוצאות המחקר.

בשלב השני הוגדרה קבוצה משנית שכללה בתוכה 65 מרואיינות (נשים). עם כל אחת מהן נערכה שיחה - ריאיון מעמיק, בלתי מובנה, על בסיס השיטה הנרטיבית-ביוגראפית. במהלך השיחה לא נשאלו שאלות שנוסחו קודם לכן, המטרה הכללית של הריאיון הייתה להגדיר את המניע האישי שגרם להחלטה לעבור גיוור. כל אחת מהמרואיינות סיפרה על עצמה בפירוט, הריאיון נמשך על פי רוב בין שעה וחצי לשעתיים. על מנת לשמור על דיסקרטיות, ההכרחית לשיחה אמיתית ואישית הבנויה על אימון, הפרטים שנמסרו במהלך הריאיון נרשמו ללא שימוש באמצעים אלקטרוניים.

לפניכם מוצגות התוצאות של ניתוח הראיונות שהתקיימו בתחילת תהליך הלמידה.

ייחודיות דמוגרפית

הרוב המוחלט מכלל העולים הלא יהודים מבריה"מ שפנו ל"מחניים" (72%) הן נשים.

הגיל הממוצע של המרואיינים - 25.8 שנה. בתוך המשפחות של הפונים ל"מחניים", ישנם לא מעט ילדים בגילאי גן: 162 מהנחקרים הם ילדים או מתבגרים מתחת לגיל 17. לרוב הם עוברים גיוור יחד עם האם, אך לפעמים גם באופן עצמאי - באותם מקרים כאשר האם מעוניינת שילדיה יהפכו ליהודים, אך היא עצמה לא עוברת גיוור. אחרי גיל 18 העולים מחליטים באופן עצמאי על שירות צבאי, נישואין, ילדים וכו'. בגיל זה חלק מהם מתחיל לפתח עניין אמיתי בדת היהודית, המסורות והטכסים שלה.

לאחר מכן נעשה ניתוח המניעים לגיוור בין המרואיינים על פי קבוצות גיל. בהתאם להנחה המקדימה שכל קבוצת גיל מתייחדת באופי המניעים שלה.

רוב המתגיירים מגיעים להחלטה לעבור גיוור לא מיד עם הגיעם ארצה, אלא לאחר תקופה הנעה בין שנה ל - 3 שנים.

שורשים אתניים

62% מהמרואיינים סיפרו על קיומם של שורשים יהודיים בתוך המשפחה שלהם, 18% הודיעו שאין להם שורשים יהודיים; 8% אמרו שאין להם מסמכים המוכיחים את יהדותם, 12% אינם יודעים מה המוצא האתני שלהם או שלא ענו על השאלה בנושא.

מצב משפחתי

יותר מחצי מהמרואיינים (54%) אינם נשואים; 11% - גרושים; 32% - נשואים; 2% - אלמנים (אלמנות); 1% - חסרים נתונים.

השכלה

רוב העולים הלא-יהודים מבריה"מ, שהחליטו לעבור גיור הם בעלי השכלה גבוהה, ובכלל זה: 20% תואר ראשון, 20% תואר שני, 13% סטודנטים, 1% תואר דוקטור, 21% בעלי השכלה תיכונית, 23% ילדים בגילאי גן/בית ספר, 2% - חסרים נתונים.

המניעים המרכזיים לגיור

במהלך הראיונות הממושכים עם 65 המשתתפות במחקר, מלבד הנתונים האישיים המפורטים שמסרו המרואיינות, הן סיפרו על המניעים שהמריצו אותן לקבל את ההחלטה להיכנס לתהליך ההכנה לגיור. על פי תוצאות הראיונות אובחנו 15 מניעים מרכזיים:

1. השפעה מצד בן/בת הזוג, הילדים, קרובי משפחה או חברים

אצל הרבה מהמרואיינות הדחיפה הראשונה לגיור הייתה השפעה של קרובי משפחה. אחת מהתלמידות סיפרה: "אנשים צריכים להבין אחד את השני, להאמין אחד לשני ולפחות לא לריב על הרקע הזה. לאחר שהגעתי ל"גיל נישואין", אמרתי לעצמי שאקבל עלי את הדת של בעלי". גורם נוסף שהתברר הוא ההשפעה של הילדים: "... מי שהביא אותנו לבית הכנסת היה הבן שלנו, הוא היה בן שלוש וחצי או ארבע, הוא פשוט בא ואמר - אנחנו הולכים לבית כנסת! אבא, תלבש חולצה לבנה, אמא, תשימי חצאית - פשוט אמר, ואנחנו הלכנו!"

2. השפעתו של ארגון או קהילה יהודית

חלק מהתלמידות סיפרו, שהחלטתן הייתה מושפעת מארגון יהודי כלשהו שהיו בקשר איתו.

3. היחס לארץ ישראל כאל ארץ מולדת

הכוונה במניע זה הוא רצון של המרואיינות ליחס משמעות רוחנית להחלטה הלא פשוטה של העלייה לארץ: אין זה רק שינוי של מקום המגורים, אלא צעד משמעותי לקשר מחודש עם השורשים היהודיים של המשפחה ועם ארץ ישראל ומדינת ישראל.

4. השפעת השינוי החיובי בתנאי החיים בארץ

מהניתוח של חלק מהראיונות עולה, שלא רק החיפוש הרוחני, אלא גם הצלחה מקצועית ועלייה ברמת החיים, יכולים לחזק את היחס החיובי של התלמידות לארץ, ולעורר את הרצון לעשות גיור.

5. שאיפה לשמירת מצוות ומסורת

חלק מהתלמידות סיפרו שהן מגלות עניין במסורת היהודית, והן מעוניינות להכניס לחייהן את העומק הרוחני היפה והחגיגי - כאיזון לריצת החיים ולשגרה המתישה.

6. הרצון להתקרב לאלוקים

לקטגוריה הזאת נכנסים המניעים הקשורים לחיפוש הרוחניים, ולעיתים המיסטיים, האישיים - למצוא את הקשר לאלוקים - דרך תפילה, שמירת מצוות, לימוד מקורות. חלקן מצביעות על העובדה שבילדותן, בתקופת ההתבגרות או בגיל מאוחר יותר בבריה"מ לשעבר - "נשללה מאיתנו האפשרות של יצירת קשר עם האלוקים, משום שההורים והמורים שכנעו אותנו שהוא איננו קיים".

7. השאיפה להרגיש חלק מהחברה הישראלית

לקבוצה זאת שייכים המניעים הסוציאליים-פסיכולוגיים לגיור - להבדיל מהמניעים הדתיים, הלאומיים או המיסטיים. המרואיינות הודו שאינן רוצות להרגיש נחותות בתוך הסביבה שלהן, והגיור מאפשר להם לרכוש את תחושת הערך העצמי והשוויוניות הסוציאלית.

8. השאיפה להרגיש חלק מהעם היהודי

בניגוד לשאיפה להיות חלק מהחברה הישראלית בארץ, ההשתייכות לעם היהודי כוללת בתוכה פרספקטיבה היסטורית - כלומר הזדהות עם אירועים של ההיסטוריה הייחודית והיעוד ההיסטורי של העם היהודי.

9. הצורך בייצוב המצב הנפשי

אם חד-הורית שהגיעה לארץ עם בנה: "...הייתי בקונפליקט מתמיד עם

עצמי, עם העולם, ולגמרי לא ידעתי כיצד להתמודד עם זה, לא יכולתי למצוא את התפישה הרוחנית הנכונה בשבילי. לאחר שעברתי גיור ונפטרת ממה ש"קיבלתי בירושה" כולם אמרו שנהייתי אדם חדש. אני עצמי הבחנתי בזה. העניין הוא בתכונות הנפשיות, ביחס לעולם. הייתי מאד אימפולסיבית, הקדשתי לעצמי המון תשומת לב, הייתי מאד אקטיבית ולוחמנית. תמיד היו סביבי הרבה רכילות ומריבות, ועכשיו - הכול שקט לגמרי. הכי חשוב - שלמדתי לעבוד על עצמי, התחלתי להקשיב לקול הפנימי שלי ולהאמין לו".

10. התקרבות למוסר היהודי

אצל חלק מהמרואינות המשיכה ליהדות נובעת מהערכים האנושיים והמוסריים שלה, כמו עזרה לזולת, יושר, ערך לחיי אדם, נאמנות למשפחה, כבוד למבוגרים, יחס מיוחד לילדים. אחת מהתלמידות הסבירה את רצונה להתגייר בכך ש-"כל האנשים הטובים ביותר בין השכנים שלנו בעיירה שבה גרנו היו יהודים. הם היו אנשים הרבה יתר הגונים ומוסריים".

11. ציונות

המניע הציוני לגיור הוא היחס המיוחד למדינת ישראל, והרצון לקבלת הערכים הציוניים שנטבעו עם הקמת המדינה: קיבוץ היהודים, אחרי הגלות הארוכה, במדינה ריבונית, המסוגלת להגן על אזרחיה.

12. רצון שהילדים יהיו יהודים

חלק מהמרואינות הודו שהן עצמן אינן רואות את הטעם בלעבור גיור, אבל מוכנות לעשות זאת למען הילדים, כדי לשמור עליהם מפגיעות ואכזבות בחייהם, להקנות להם הגדרה עצמית חד-משמעית, ולמנוע בעיות עתידיות לכשירצו להינשא.

13. רצון להינשא ליהודי (ליהודייה)

בתו של יהודי, שהתחילה לשמור מצוות עוד בטרם נכנסה לתהליך ההכנה לגיור: "באותו זמן חיפשתי שידוך, רציתי להכיר מישהו, וכבר אז הבנתי - איזו חופה בכלל יכולה לצאת מזה? הבנתי, שהמצב הזה הוא לא נורמלי, אני צריכה להיות או כאן או כאן".

14. הגינות, הוכחת הזהות היהודית, ההכרה הרשמית והחברתית בזהות היהודית

חלק מהמרואינות - בנות הנישואים המעורבים, שהחשיבו את עצמן ליהודיות בבריה"מ, וסבלו מהאנטישמיות נגדן, סיפרו במרירות גדולה על השוק שהן חוו כאשר התברר להם בארץ שלא מכירים בהן כיהודיות. עבורן הגיור הוא שיקום המעמד היהודי שלהן, שמגיע להן בזכות ולא בחסד.

15. קיום רצונו של קרוב שנפטר

אישה אחת שהייתה נשואה ליהודי סיפרה, שחלק מהקרובים האנטישמיים שלה לא הגיעו לחתונה שלהם: "כעת הגענו לארץ זרה, אבל האנשים כאן אינם זרים". ההצעה לעשות גיור באה מאמו של הבעל: "במותה, היא ביקשה שהוא יתחתן עם יהודייה, רצתה שהמשפחה תישאר משפחה יהודית. משפחתה הייתה כולה של יהודים שהתחתנו כולם עם יהודיות. היה חשוב לה שזה יישמר. אף שמשפחתו של הבעל היא לגמרי חילונית - מלבד זה שהם קנו מצות בפסח, והסבתא ידעה קצת יידיש".

ללא ספק, בחירתם של סוגי המניעים המסוימים שהוזכרו היא לא לגמרי מדויקת. לא תמיד המרואיינים יכולים להגדיר את הרצונות שלהם ולנסח את המניעים שהניעו אותם, הרבה מהמניעים חופפים אחד לשני ויוצרים גרעין משותף. לשם המשך הסיווג והניתוח הוגדרו המניעים הדומיננטיים, המאוחדים לארבע קבוצות:

- מניעים לאומיים - דתיים
  - מניעים אישיים
  - מניעים חברתיים - אזרחיים
  - מניעים רוחניים - מיסטיים
- קבוצת המניעים הלאומיים דתיים, שהם הנפוצים ביותר - 39% מכלל המרואיינות הצביעו עליהם כעל מניעיהן העיקריים, מכילה:
- שאיפה לשמירת מצוות ומסורת
  - השאיפה להרגיש חלק מהעם היהודי
  - הגינות, הוכחת הזהות היהודית, ההכרה הרשמית והחברתית בזהות היהודית
- בדברן על המניעים הנכללים בקבוצה זו, המרואיינות השתמשו רבות במושגים כמו "יהודי, יהודים, העם היהודי, מסורת יהודית וכד"'
- בקבוצת המניעים האישיים, שנכללות בתוכה 27% מהמרואיינות, כלולים:
- השפעה מצד בן/בת הזוג, הילדים, קרובי משפחה או חברים
  - השפעת השינוי החיובי בתנאי החיים בארץ
  - הצורך בייצוב המצב הנפשי
  - רצון שהילדים יהיו יהודים

- רצון להינשא ליהודי (ליהודייה)

בדברן על המניעים הנכללים בקבוצה זו, המרואיינות השתמשו לרוב במילים כגון: "משפחה, בעל, ילדים, למען הילדים, מצב נפשי, תחושה, רצון להקים משפחה".

בקבוצת המניעים החברתיים אזרחיים - שנכללות בתוכה 19% מהמרואיינות נכללים:

- השפעתו של ארגון או קהילה יהודית
- היחס לארץ ישראל כאל ארץ מולדת
- השאיפה להרגיש חלק מהחברה הישראלית
- ציונות

בדברן על מניעים אלו, הזכירו מרואיינות רבות את המילים הבאות: "מולדת, מדינת ישראל, חברה, ציונות, קהילה, להיות כמו כולם וכד"

ולבסוף בקבוצת המניעים ה"רוחניים מיסטיים" - שכלולים בה 15% מהמרואיינות - נכללים:

- הרצון להתקרב לאלוקים
- התקרבות למוסר היהודי
- קיום רצונו של קרוב שנפטר

בדברן על מניעים אלו, המרואיינות סיפרו הרבה פעמים על חלומות או "קולות", של אדם קרוב וכד'. דוגמא אחרת: אלמנה לא יהודייה (בת 58) סיפרה: "בעלי נפטר, אבל אני רוצה להיות איתו בעתיד, אחרי מותי". מעניין, שבחיינו בעלה התנגד לגיור, משום שחשב שהיחסים שלהם אינם צריכים שינוי רדיקאלי מעין זה. התופעה של ההתנגדות של בעל יהודי או משפחתו לגיורה של אישה רוסייה די נפוצה וראויה להתייחסות נפרדת¹.

להלן מובאים מספר מאפיינים של המרואיינות הכלולים במדגם הנתון:

- הגיל הממוצע - 31 שנה (הגיל הממוצע בקבוצה הראשונית נמוך יותר משום שבקבוצת המרואיינות נכללו רק נשים בוגרות).
- 63% מהמרואיינים חיו בערים הגדולות של החלק האירופאי של בריה"מ/

1 אפשר להניח, שרצונה של האישה לעבור גיור פוגע בשלווה וב"שיווי המשקל" של הבעל. הוא כאילו מציב לעיון מחדש את החלטתו של הבעל, שהתקבלה בעבר, להתחתן עם לא יהודייה. משום כך הבעל יכול להבין את החלטתו של אשתו להיות יהודייה כביקורת כלפיו.

חמ"ע, עד לעלייתם לארץ.

- 72% מהמרוויינות היו בעלות השכלה גבוהה, או היו תלמידות במוסדות להשכלה גבוהה, בעת המחקר.
- הזמן הממוצע של החיים בישראל של המרוויינות מרגע עלייתם לארץ עד שפנו ל"מחניים" - 3.3 שנים.

המניעים ה"רוחניים מיסטיים" הם מניעים מובילים בקרב נשים צעירות, ופחות באופן ניכר - בקרב נשים בגיל מבוגר יותר ובגילאי המעבר, ואיננו קיים לחלוטין בקרב נשים בגילאי 17-20. עם הגיל המניע הדתי הופך להיות משמעותי יותר, והמניע החברתי נהיה פחות דומיננטי.

המניעים הלאומיים דתיים והאישיים הם המובילים בקרב הנשים הרווקות והגרורות. מתוכן, בקרב הגרורות עם הילדים מובילים המניעים האישיים והלאומיים דתיים, ובקרב הגרורות ללא ילדים מתגברים המניעים החברתיים אזרחיים.

המרוויינות בעלות ההשכלה התיכונית העדיפו את המניע הלאומי - דתי (נערות רבות מקבלות את ההחלטה לעבור גיור לפני הצבא, וגם בגיל בוגר יותר, בזמן הלימודים הגבוהים, ובעיקר לאחר קבלת התואר השני). אנו רואים שעם עליית רמת ההשכלה, המניעים הרוחניים מיסטיים הופכים להיות משמעותיים פחות.

שני שלישים מהמרוויינות (66%) - יוצאות רוסיה, 18% - יוצאות אוקראינה. המניע הראשי לגיור בקרב יוצאי מדינות אלו הוא לאומי דתי.

עבור שני שלישים מהמרוויינות (65%) בעלות השורשים היהודיים, המניעים העיקריים לגיור הם בעלי אופי לאומי דתי. מרוויינות שאינן בעלות שורשים יהודיים, הצביעו לרוב על המניע הרוחני מיסטי.

ניתוח תוצאות המחקר ומסקנות מרכזיות

העולם הפנימי של כל אדם מורכב וייחודי - סוגים שונים של מוטיבציה נולדים, מתגברים, נחלשים ונעלמים, סותרים אחד את השני, או חופפים זה את זה, וע"י כך הם מקבלים את האופי הדינאמי והייחודי שלהם. על כן, ההגדרה וסיווג המניעים, בהתאם לאופי המחקר, בעלות מידה מסוימת של חוסר דיוק, בהיותן חלק מתמונה כוללת יותר של מגוון אפשרויות בחירה סוציאליות מורכבות, משתייכת אליהן גם ההחלטה של המרוויינות לעבור גיור, בהחליפו ע"י כך את שייכותו הדתית והלאומית, הסביבה הסוציאלית ואורח החיים.

את המניעים להחלטות, הגורמות לשינויים עמוקים בעולם הערכים ואורח החיים של האדם, יש לבחון תוך מתן תשומת לב לביוגרפיה האישית שלו, משום שהחלטות מעין אלו, ללא ספק, מתגבשות במשך תקופה ארוכה. בפרט, קיומם של מניעים לאומיים דתיים לגיור בקרב המרואיינים בעלי השורשים היהודיים ("יהודים שלא על פי ההלכה") מאפשר להסיק, שלמרות הניתוק של יהודי בריה"מ/חמ"ע מהחיים הלאומיים, ולמרות חינוכם האתאיסטי, הם שמרו על הצורך שלהם בשייכות לעם היהודי: השאיפה הזאת היא המניע העיקרי שלהם לעבור גיור בהגיעם לארץ.

מובנת למדי גם החשיבות הרבה של המניעים האישיים לגיור: מצביעה על כך השאיפה של הנשים שהשתתפו במחקר להקים או לחזק את המשפחה על הבסיס המוצק של הזהות הכללית, להגיע לשלמות והרמוניה בחיי המשפחה: מערכת האידיאלים והערכים הלאומיים-דתיים נתפשת על ידן כבסיס אינטגרציה להרמוניה בין רוחניות וחיי משפחה.

לעומת זאת, העובדה שהמניעים הרוחניים הם די נדירים - יחסית למניעים הלאומיים דתיים - מצביעה על כך שרוב המרואיינים, שיש להם ידיעות די שטחיות על היהדות, לא רואים בה משיכה רוחנית ומרחב לבחירה חופשית של נתיב רוחני. השייכות הדתית עבור רבים מהם - אינה כ"כ דתית או תרבותית, אלא סוציאלית ופסיכולוגית, הרצון להתגבר על הזרות ולהיטמע, להיות "משלנו" בתוך החברה החדשה שהגיעו אליה.

מאחר הניתוח הוא בעל אופי חיפושי, תוצאותיו יכולות להיחשב לתוצאות מקדימות בלבד, ויכולות לשמש כבסיס מחקרי למחקרים עמוקים יותר שיבואו אחריו. אין ספק לגבי הצורך בהגדרה תיאורטית וניתוחית מדויקת יותר לגבי המניעים לגיור והיחס שלהם לתנאים האובייקטיביים והגורמים לקבלת החלטה כה רדיקאלית. ניתוח פרטני יותר ידרוש זיהוי קשרים בין החלטה זאת להיבטים השונים של החקיקה המשפיעים על הסטאטוס האישי, המשפחתי והסוציאלי של העולה, ועל סיכוייו להשתלבות סוציאלית-מקצועית ותרבותית מוצלחת בחברה הקולטת.

העלייה ההמונית מבריה"מ/חמ"ע לארץ בשנות ה-90, הציבה בפני החברה הישראלית לא רק אתגר סוציאלי-תרבותי, אלא גם אתגר רוחני - שאיתו אין עד היום התמודדות מתאימה. מהותו של אתגר זה היא המפגש והאינטגרציה של תרבויות שונות. על פי דעת רבים מנציגי האליטה האינטלקטואלית הרוסית, כגון - מ. וויסקופף (2003), מ. יגלום (2002) וד. קונטורר (2003), תשובה לבעיה זו עדיין לא קיימת, ו"מפגש התרבויות" עוד לא התקיים. וזאת, קודם כל, בגלל הפילוג וחוסר האכפתיות, היהירות ושנאת

הזרים שדבקו לא רק בדעת הקהל הישראלית, אלא גם בממסד - באליטה הרוחנית והתרבותית של החברה הישראלית.

היחס השלילי של רוב העולים הלא יהודים מבריה"מ במדינת ישראל לגיור - הוא אחד מהגילויים והתוצאות של המצב הגלובלי של "חוסר - המפגש", ושל רגשות הניכור בין העולים והחברה הישראלית. היחס הביקורתי ואי שביעות הרצון ממסד הגיור של כל הצדדים המעורבים - הוא אחד מהסימפטומים של המשבר בתוך החברה הישראלית, משבר שהגורמים לו אינם קשורים לעלייתם של מאות אלפי עולים מבריה"מ לארץ. עם זאת, אין ספק שהם האיצו את התגלות המשבר והפכו להיות הקטליזטור שלו.

הפעילות הפוליטית סביב בעיית הגיור בישראל והפתרונות המוצעים לבעיות אלו, על פי רוב אינם מועילים לפתרון הדילמות והספקות הרוחניים של העולים מבריה"מ. להפך, הם מגבירים את הספקות ואת היחס השלילי לגיור. אחת מהדוגמאות הבולטות לפוליטיקה מעין זו הן ההמלצות, שהתקבלו ע"י הממשלה, של הוועדה הבין-משרדית "לענייני גיור". לאחר מספר חודשים בהם חקרה את הבעיות של מוסד הגיור ניסחה הוועדה את האתגר המרכזי של הממשלה בתחום זה באופן הבא: "... הכרח הוא להגדיל באופן משמעותי את כמות (העולים הלא יהודים) המתגיירים..." (הוועדה הבין-משרדית, 2007). בדו"ח ובהמלצות של הוועדה לא מוזכרות הבעיות התרבותיות והרוחניות של הגיור, כך גם לא מוזכרת השאלה לגבי שינוי החקיקה שמפלה את אזרחי ישראל הלא-יהודים. התפיסה הסטריאוטיפית של העולים הלא-יהודים כמסה הומוגנית אחת כ"כ רווחת בתודעה הציבורית, שכל העולים הלא יהודים קרואים "זקוקים לגיור", לא רק בתקשורת, אלא גם בהחלטות משרדי הממשלה והדוחות בעניין גיור.

משום כך ישנו צורך חיוני במחקרים מעשיים בנוגע לקבוצות השונות של העולים הלא-יהודים, והבנת המניעים המגוונים שלהם לעבור גיור. בהתאם לתוצאות המחקרים יש לפתח תוכניות לימודים מיוחדות, הכוללות בתוכן את השתתפותן של משפחות דתיות מתאימות ואת השתתפותה של הקהילה - המלוות את המתגייר. בניגוד לפוליטיקאים ישראלים מסוימים שמנסים "לפתור את הבעיה" באופן סיטונאי, בניסיון לבנות "פס ייצור" של עולים חדשים שמצטרפים ליהדות, הניסיון של "מחניים" מוכיח שלפתרון של הבעיות המורכבות והעדינות של הגיור, תתכן רק עבודה מדוקדקת ו"דינית". העולים הלא-יהודים שהחליטו להצטרף לעם היהודי, אינם זקוקים לגישה פטרנליסטית, אלא ליחס אישי ומכבד, שלוקח בחשבון את העולם הפנימי של המתגייר, ואת כל המורכבות של דאגותיו, ספקותיו, האינטרסים שלו

ומניעיו. רק דיאלוג כן ואינטימי עם כל אחד, דיאלוג שמקבל את ההחלטה המחושבת והחופשית לעשות גיור, יכול להיות דיאלוג פורה, ולא עוד מבצע של "גיור המוני".

מקובל לחשוב שהגיור הוא אקט מאד דתי של קבלת היהדות ע"י הלא-יהודי, שכולל בתוכו את הדיון בבית הדין ומסתיים בטקס הטבילה במקווה. הניסיון של "מחניים" ותוצאות ניתוח המניעים של העולים מבריה"מ, שמגיעים לקורסי הגיור, מעידים באופן חד-משמעי על החשיבות של ההיבטים הסוציאליים והפדגוגיים, התרבותיים והרוחניים של הגיור. לפני שהעולה בא לפני בית הדין הרבני, קורה תהליך בלתי נראה, כואב, ועל פי רוב דרמטי, התמשך לפעמים שנים רבות - הוא התהליך הפנימי, הרוחני הפסיכולוגי האמיתי של ההכנה לגיור.

בעיה חשובה נפרדת היא האיכות של המורים בקורסי ההכנה לגיור. לצערנו, כיום, מורים רבים בקורסים אלו אינם אנשים שעונים לדרישות הנצרכות, אינם מכירים את נושאי ההוראה לעומק ואינם מבינים את מורכבות התהליכים שקורים לתלמידים. פעמים רבות מאד קורה שתלמיד משכיל, נבון, אינטליגנטי וביקורתי אומר אחרי שהיה בשיעור "זו היא יהדות? אם כן, זו לא הדרך שלי". בזה מסתיים הקשר שלו, עוד לפני שהתחיל, הלב והשכל שלו נסגרים כלפי הנושא. דווקא בגלל זה הכנה של מורים להוראת תחומים שונים של החינוך היהודי בשפה הרוסית היא קריטית מאוד.

אחת מבעיות ההכנה לגיור היא המחסור החריף במשפחות מלוות וקהילות, שילוו את המתגייר. על אף שהרבה מדברים על חשיבות הגיור, למעשה ישנן מעט משפחות דתיות שמוכנות לקחת על עצמן את משא הדאגה והאחריות - להזמין במשך שנה בן אדם לא מוכר לביתם - בשבתות וחגים, לשמוע ולענות בסבלנות לשאלותיו.

בעיה חשובה נוספת - גיור של ילדים שהוריהם אינם רוצים להתגייר יחד אתם. קיים פסק הלכתי, על פיו ילדים שהם מתחת לגיל בר/בת מצווה יכולים לעבור גיור על פי רצון ההורים. במקרים אלו הדרישות כלפי המשפחה מצד בית הדין הרבני מינימאליות: הרבנים, לרוב, עושים כל מה שדרוש כדי שבהתאם לרצון ההורים, הילדים יהיו חלק מהעם היהודי. במקרים אלו, בית הדין הרבה פעמים הולך לקראת המתגיירים, ואף נעזר לא מעט פעמים באופנים לא סטנדרטיים לפתרון בעיות מורכבות. זה שולל את הדעה הסטריאוטיפית שכל הרבנים האורתודוקסיים יוצרים באופן מכוון קשיים ומכשולים, על מנת להרחיק "גויים" מהיהדות.

התוכניות הממשלתיות והציבוריות לארגוני הגיור והכנת המורים, ההסברה וניוס המשפחות הדתיות צריכים להיות יותר גמישים, רוחניים ואנושיים. הגיור יכול להוות סיום מצלח של האינטגרציה הרוחנית של העולה הלא-יהודי בחברה הישראלית רק במקרה שהחלטה היא עצמאית ומקורה בבחירתו החופשית של המתגייר. אם החלטה הזאת היא מודעת, המתגייר משוכנע בנכונותה, וההכנה לגיור מתחשבת באינדיווידואליות של המתגייר, התהליך הזה ימשוך גם עולים לא-יהודים נוספים.

סיכום

המחקר שלפניכם הוא אחד הניסיונות לניתוח מקדים של המניעים של העולים מבריה"מ, שהחליטו לעבור גיור. תוצאות המחקר מאפשרות הצצה לתוך העולם הפנימי של המתגיירים, להבין את התהליכים שעוברים עליהם לפני, במשך, ואחרי הגיור. החומרים והמסקנות של המחקר מאפשרים לייעל את התהליך הפדגוגי, וכן את הליווי הקהילתי סוציאלי הנלווה אליו של המתגיירים, עם ההתחשבות בייחודיות של המניעים שלהם.

הכרחית היא ההבנה וההתחשבות בתרבות, במנטאליות ובפסיכולוגיה ה"פוסט-סובייטית" של העולים מבריה"מ: פעמים רבות הם חשים שמנסים "ללכוד" אותם ברשת של אינטרסים לא להם. המתגיירים צריכים להיות משוכנעים, שהם מתקדמים בכיוון שנבחר על ידם, "בקצב שלהם" – התודעה של השותפות לעם היהודי מתפתחת באופן הדרגתי. הגיור, שההכנה אליו מתבצעת בהתחשבו במניע האישי של המתגייר, יכול להתגלות כמשהו מושך גם לעולים לא יהודיים נוספים.

חינונית היא יצירת האפשרות לאימוץ יסודות המורשת התרבותית של העם היהודי על ידי עולים שאינם יהודים. תהליך זה חייב להיות נגיש לכל מבקש, ללא פטרנליזם, ובלי הנוהג הבעייתי של חלוקת בני המשפחה ליהודים ולא יהודים. הכרח הוא להעניק לעולים את האפשרות להכיר את העומק האינטלקטואלי והרוחני של היהדות, ע"י תוכניות פדגוגיות וסוציאליות מתאימות, שצריכות להיות קשורות לתרבות והיסטוריה של היהדות הרוסית-סובייטית.

בניית תהליך חברתי קהילתי חינוכי הדרגתי מותאם

לאורך הדיון עסקנו במניעיהם השונים של בני האדם, המביאים אותם לידי ההחלטה להתגייר. סקרנו את ההבדלים והמוטיבציות השונות הנובעות

מתוך הסיפורים האנושיים השונים, המתבססים על ראיונות עומק ומחקר איכותני בשדה המעשי של הגיור.

מורכבותה של הסוגיה התחדדה לאור ההבחנה בין הדרישה לקיים מצוות ולהטיל על המתגייר משא חדש - קבלת עול מלכות שמיים, לבין הרצון להתגייר ולהיות שייך לעם ישראל.

בסיכום אנו מבקשים להציע הבנה נוספת הנוגעת לקשר שבין ההיבט ההלכתי לבין ההיבט האנושי והפרטי הטמונים בתהליך הגיור, המעשי וההגותי.

ברצוננו להתמקד באופן בו מהווה הגיור, בראש ובראשונה - אתגר, לחברה הישראלית המקבלת את העולים אליה. הגיור הוא כביכול מסע שעובר האדם המתגייר, מרגע הבשלת העניין, דרך קבלת ההחלטה להתגייר וביצועה ועד לשינוי פנימי באורחות חייו. אלא שלדעתנו מדובר במסע דו כיווני, בדלת הנפתחת עבור שני הצדדים השותפים בתהליך. אנו, כחברה וכיחידים, המצויים כביכול ב"תוך" הבית, יהודים מלידה, עוסקים בקבלת המתגיירים לתוכנו. אלא שלא ייתכן מסע פנימי ורוחני שהוא חד צדדי. בהכרת מורכבותו של מעשה הגיור אף אנו נדרשים לעבור מסע משמעותי לצורך קבלתו והבנתו של האדם המתגייר. אתגר זה דורש פתיחות עצומה, חקירה ולמידה, הבנת העולמות מהם מגיעים המתגיירים, זאת לצד ההכרה בדרישות - הבעייתיות לעיתים - המוטלות על הגרים. ללא הבנות אלו, לא יתאפשר המסע אליו. אנו קוראים במאמר זה לקבלת האחר באופן עמוק ואמיתי.

כשם שהקב"ה, מתאר את אהבתו לגרים במונחים של קרבה ותמיכה, ומצביע על כולנו, כעם שיסודו ב"גרים", וכנאמר (שמות כ"ג, ט') "ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים", כך נדרשים אנו להשקיע מאמץ כדי להבין לעומק את המקום ממנו באים הגרים לישראל.

אומר הזוהר כי דברי תורה מתגלים ללומדיה כמו כיסוי זרות וגרות של הפסוקים אשר תחתיהם מצויים הסודות המשמעותיים ביותר (זוהר ח"ב צט ע"א):

"וכיון דאתגלי, אהדר לנרתקה מיד ואתלבש תמן, כיון דאזהר על גיורא בכל אינון דוכתין, נפק מלה מנרתקה ואתגלי, ואמר (שמות כג ט) ואתם ידעתם את נפש הגר, מיד עאלת לנרתקה ואהדרת בלבושה ואתטמרת, דכתיב כי גרים הייתם בארץ מצרים, דחשיב קרא דבגין דאתלבש מיד לא הוה מאן דאשגח בה, בהאי נפש הגר ידעת נשמתא קדישא במלין דהאי עלמא ואתהניאת (נ"א ואשתאבת) מנייהו."

למעשה הזוהר מדגיש כאן כי ההבנה המקובלת ה"חברתית" של הציווי האלוקי לא לפגוע בגר היא רק ביטוי חיצוני ("לבוש") של הרצון האמיתי של

הבורא. התוכן הפנימי של הרצון האלוקי הוא ידיעת נפש הגר.

אנו רואים בגיור מסע חינוכי שאופיו מורכב ורגיש. עבור החברה המקבלת, המשפחות המלוות, זוהי הזדמנות להיפתח להבנה מסוימת לגבי עולמו של "האחר", הזר והשונה. הגיור הינו הזדמנות חיונית לתיקון החברה ופרטיה, הבנת היחסים שבין ה"פנים" ל"חוץ", וכן לימוד מחודש לשם הבנת משמעותם של רעיונות כגון: גאולה, קיבוץ גלויות, כנסת ישראל וכינוסם תחת כנפי השכינה.

בכך שאנו מוכנים לצרף לתוכה את אלו המשתוקקים להיכלל בה, אנו מגדירים מחדש את זהותנו ומאירים מתוך ימינו-אנו את הרעיון של "כלל ישראל".

בני ישראל מפורסמים במידת החסד ע"י נתינת צדקה לכל הנזקק.

אולם, מעשה זה לבד אינו מספיק. לפעמים יש צריך גם בהתערבות אישית. היה רצוי שמשפחות ישראליות יאמצו לביתם גר וילוו אותו באופן אישי בתהליך קהילתי חברתי והחינוכי שעובר המתגייר.

ניתן להשתתף בדיון בנושא המאמר ולראות את הרשימה הביבליוגרפית המלאה באתר

<http://mkaraivanov.livejournal.com>

ברצוננו להודות לד"ר יצחק רקנטי, לראובן גלמן, לאביעד קיפניס, לרות קניאל ולמיכאל אביחי על עזרתם בכתיבת המאמר, ולרב דוד בס על שיעוריו ומאמריו בנושא גיור.

אירה דשבסקי ומיכאל קרא-איונוב נולדו בברה"מ (מיכאל ברוסיה ואירה באוקראינה). כשלמדו שניהם בבי"ס תיכון מוסקבאי במגמת מתמטיקה ופיסיקה - התחילו לגלות לעצמם את עולם היהדות. כעבור כשש שנים, שכללו לימודים באוניברסיטה, היו הם (בסוף ה-70) למורים ליהדות במחותרת הסובייטית ומסורבי העלייה. ב-1987, אחרי שמונה שנות הסיור, מיכאל, אירה וארבעת ילדיהם עלו ארצה. כאן, יחד עם זאב דשבסקי, יוסף מנדלביץ, פינחס פולונסקי, יעקב בילינקי, מרים ולוי קיטרוסקי, אילנה ובנימין בן יוסף הקימו בני הזוג את "מחניים" - רשת חינוך יהודי לדוברי רוסית. מיכאל קיבל במכון וייצמן תואר שלישי ועובד כראש קבוצה במחלקת אבטחת התוכנה ב-NDS, אירה היא בוגרת מכון מנדל למנהיגות חינוכית, ובנוסף לתפקידה כיו"ר "מחניים", מרכזת מטעם משרד החינוך את הוראת המסורת היהודית ב-44 בתי ספר במדינות חבר העמים (תכנית הפציב"ה). אירה ומיכאל גרים בשכונת קהילת "מחניים", מעלה אדומים, ולהם 8 ילדים ושתי נכדות.